

NEFORMALUS SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMAS: YPATUMŲ IR POREIKIŲ TYRIMAS

Ana Jovarauskaitė, Gitana Tolutienė

Klaipėdos universitetas

Įvadas

Globalizacija kelia naujus reikalavimus ir tikslus asmeniui, visuomenei, švietimo sistemai, lauko tradicinius santykius tarp aukštosios mokyklos, išsilavinimo, profesijos, transformuoja nusistovėjusią švietimo struktūrą, keičia mokymosi kultūrą, mokymo įstaigų paskirtį ir kt. (Barkauskaitė ir kt., 2005). Pabrėžiama (Fokienė, 2006; ir kt.), jog mokymosi, vykstančio ne mokymo institucijose, laisvalaikiu ar dirbant, pasiekimai yra ne mažiau vertingi nei įgytieji formaliose mokymo aplinkose. Be to, neformalusis mokymasis, orientuotas į individualių, dažniausiai darbo vietoje išskylančių mokymosi poreikių tenkinimą, yra neišvengiamas šiuolaikinės visuomenės elementas, kuris, deja, vis dar vyksta formaliojo mokymosi šešėlyje, nors, kaip teigė J. Bjornavold (2000), turi potencialo atlikti svarbų vaidmenį suaugusiųjų švietimo sistemoje. Todėl pastaruoju metu itin akcentuojamas savarankiškas mokymasis ir aktyvios, kryptingos asmens veiklos gebėjimų ugdymas. Asmuo, mokydamasis savarankiškai, sprenddamas problemas, besigilindamas į nagrinėjamus klausimus, formuojasi įprotį, kartu ir gebėjimą, mokytis, o neformaliojo suaugusiųjų švietimu padedama įgyvendinti žmogaus teisę visapusiškai ugdytis asmenybę visą gyvenimą. Neformaliojo suaugusiųjų mokymosi pasiekimų įvertinimo bei pripažinimo aktualumas neatsiejamas nuo svarbiausių strateginių švietimo reformos uždavinių, apibūdintų Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos suaugusiųjų švietimo strateginiuose dokumentuose, įgyvendinimo. Be to, neformalusis suaugusiųjų mokymasis ne naujiena asmens mokymosi procese, tačiau diskutijai apie jo pripažinimo galimybes tęsti svarbu išsiaiškinti neformaliojo mokymosi reiškinio ypatumus mokymosi visą gyvenimą paradigmoje. Kita vertus, suaugusiųjų neformaliojo mokymosi įvertinimas ir pripažinimas yra aktuali nacionalinė ir europinė problema, tiesiogiai susijusi su dirbančių, o taip pat ir ieškančių darbo žmonių kompetencijų, įgytų neformaliojo mokymosi būdu, įvertinimo poreikiu bei mokymosi visą gyvenimą plėtra.

Mokslinė problema. Kokie ypatumai būdingi neformaliajam suaugusiųjų švietimui mokymosi visą gyvenimą paradigmos aspektu?

Tyrimo objektas – neformalus suaugusiųjų švietimas.

Tyrimo tikslas – teoriškai išanalizuoti ir empiriškai pagrįsti neformalaus švietimo ypatumus mokymosi visą gyvenimą paradigmoje.

Tyrimo uždaviniai: 1) išanalizuoti neformalaus suaugusiųjų švietimo teorines prielaidas, atskleidžiant neformalaus švietimo charakteristikas ir veiksnius mokymosi visą gyvenimą paradigmos aspektu; 2) ištirti mokytojų požiūrius į jų neformalaus švietimo poreikius ir ypatumus.

Tyrimo metodai: 1) *mokslinių šaltinių ir dokumentų turinio analizė*, siekiant atskleisti neformalaus suaugusiųjų švietimo sampratą mokymosi visą gyvenimą paradigmoje bei neformalaus suaugusiųjų švietimo charakteristikas, prielaidas ir veiksnius; 2) *anketinė apklausa*, siekiant ištirti pradinių, pagrindinių ir vidurinių mokyklų pedagogų požiūrius į jų neformalaus švietimo poreikius ir ypatumus.

Neformalaus švietimo mokymosi visą gyvenimą paradigmoje teorinės prielaidos

Neformalaus švietimo samprata ir charakteristikos. Formaliojo, neformaliojo ir savaiminio mokymosi formos neatsiejamos nuo mokymosi visą gyvenimą (nuolatinio mokymosi) sampratos. Kaip teigia C. Knapper ir A. Cropley (2000), mokymosi visą gyvenimą sąvoka europietišrame kontekste imta vartoti pirmiausia akcentuojant mokymosi ir darbo vietos sąsajas, t. y. mokymąsi suprantant kaip būdą reaguoti į darbo rinkos pokyčius. Taigi, nuolatinio mokymosi sąvoka dažniau vartojama pačiam reiškiniui apibūdinti, o neformalaus švietimo – mokymosi būdui nusakyti, tad neišvengiamai straipsnyje tenka vartoti abi šias sąvokas.

Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, kaip nurodoma Europos Komisijos dokumentuose, yra susijusi su visų mokymosi formų pripažinimu, įskaitant formalųjį, neformalųjį ir savaiminį mokymąsi, nes gyvenimas yra nenutrūkstantis mokymosi procesas, o kiekvienas asmuo ieško specifinių galimybių tikslingai ir nuosekliai mokytis, nes nenori atsilikti nuo visuomenės techninės, socialinės ir kt. plėtros, prisitaikyti prie pakitusių gyvenimo aplinkybių ar siekia visapusiškai išplėtoti savo potencines galimybes. B. Simonaitienė ir V. Targamadžė (2001) pastebi, kad mokytojus rengiančios institucijos negali suteikti baigtinių žinių ir gebėjimų, kurių pedagogui pakaktų visai profesinei karjerai, ypač akcentuojant šių dienų dinamiką ir kaitą. Tad mokytojas „pasmerkiamas“ nuolatiniam savarankiškam mokymuisi, kad jo veikla atliptų besimokančiųjų, visuomenės, valstybės plėtros poreikių kaitos dinamiką. Čia išryškėja neri-

botos suaugusiųjų neformalaus švietimo, vykstančio šalia pagrindinių švietimo sistemų, galimybės. Neformalus suaugusiųjų švietimas taip pat yra apgalvotas ir organizuotas. Su formalioju švietimu sieja tai, kad jį riboja institucinė priklausomybė. Neformalus švietimas labiau būdingas kvalifikacijos tobulinimo sričiai, jis gali būti organizuojamas ir darbo vietose bei juo gali rūpintis visuomeninės organizacijos, taip pat organizacijos, įkurtos formaliai sistemai papildyti (meno, muzikos, sporto veikla), tačiau valstybės pripažinti dokumentai neišduodami (Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2004).

Remiantis Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymu (1998), toks švietimas yra asmens ir visuomenės interesus atliepiantis mokymasis, lavinimasis ar studijos, kurias baigusiam neišduodamas valstybės pripažintas dokumentas, patvirtinantis išsilavinimo, tam tikros jo pakopos ar atskiro reglamentuoto modulio baigimą arba kvalifikacijos įgijimą

Pastaruoju metu neformalusis švietimas tampa populiarėjančia paplitusia suaugusiųjų švietimo forma, padedančia asmeniui plėtoti kultūrinius interesus, ugdyti kūrybines galias ir gebėjimus, įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių, tobulinti turimą kvalifikaciją ir kt. Taigi, neformaliojo suaugusiųjų švietimo, kaip proceso ir sistemos, tobulinimas bei plėtra įgyja ypatingą reikšmę ir pasaulyje, ir Lietuvoje.

Apibendrinant galima teigi, kad neformalusis suaugusiųjų švietimas pirmiausia apima kvalifikacijos tobulinimą. Svarbi vieta tenka asmens tobulėjimui, žmogiškųjų galių, gebėjimų ugdymui, mokymuisi gyventi šiuolaikinėje greitai besikeičiančioje visuomenėje ir kt.

Neformalųjų suaugusiųjų švietimą apibūdinantys veiksniai. Dalyvavimą neformalaus mokymosi procesuose sąlygoja tam tikri veiksniai, į kuriuos, kaip į mokymosi kontekstą, svarbu atsižvelgti. Akiivaizdu, kad aktyvia mokymosi veikla asmuo formuoja ir keičia aplinką, kartu siekdamas prisitaikyti prie nuolatinių jos pokyčių, gerina savo elgseną, įgyja naujos patirties.

Motyvacijos mokytis neformalioju būdu vaidmuo aiškiai apibrėžtas: jei žmonės norės neformaliai mokytis, jie nuosekliai susiplanus šią veiklą; jie nenorės mokytis, jeigu ankstesnė mokymosi patirtis buvo nesėkminga ir asmeniškai neigiama arba jei neformalaus mokymosi galimybės praktiškai neprieinamos laiko, spartumo, vietos ir pasiūlos prasme; jie neturės motyvų, jeigu neformalaus mokymosi turinys ir metodai neatitinka jų perspektyvų ir patirties (Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, 2001). Taigi, individuali mokymosi motyvacija ir įvairios mokymosi galimybės yra esminės sąlygos neformaliai suaugusiųjų mokymuisi vykti.

Saugumo poreikis skatina vengti „nežinomybės baimės“. Tai ir yra noro mokytis neformalioju būdu prielaida. Noras mokytis stipresnis, jei atsiranda pažinimo poreikių, kurių pagrindu ir formuojasi neformalaus mokymosi motyvai. Suaugusieji tada turi paskatą neformaliai mokytis, kai jaučia interesą ir poreikį, kurį šis mokymasis gali patenkinti. Daugelis suaugusiųjų mokymosi motyvus analizavusių autorių (Šernas 2003; Gaižutis 2003; Kavaliauskienė 2001; Fokienė, 2006) nurodo, kad norą neformaliai mokytis ir tobulėti skatina ir prigimtis, vidinės nuostatos, psichologiniai veiksniai, aplinka, tradicijos, vykstantys kaitos procesai. A. Gaižutis (2003) teigia, kad vienas iš svarbiausių veiksnių, skatinančių dalyvavimą neformalaus mokymosi procesuose, yra vidinės nuostatos, pasireiškiančios mokymosi, kvalifikacijos tobulinimo poreikiu, padedančiu įprasminti veiklą bei geriau tenkinti darbo vietos reikalavimus. Pagarbos bei saviraiškos poreikiai taip pat skatina asmenybę tobulėti ir nepasitenkinti tuo, kas jau pasiekta. V. Kavaliauskienė (2001) aktualizuoja tokius neformalaus suaugusiųjų mokymosi motyvus, kaip: naujoves darbe, profesinių žinių stoka, baimę netekti darbo, administracijos reikalavimus bei rekomendacijas. R. Laužackas (2005) išskiria net devynias neformalaus suaugusiųjų mokymosi motyvų grupes: su statusu ir prestižu susiję, augimo, profesinio saugumo, finansiniai, profesijos rinkimosi, mokymosi, privačios veiklos, laisvalaikio ir bendravimo motyvai. Pastarojo meto duomenimis, suaugusiųjų neformalų mokymąsi vis dėlto labiausiai skatina noras išlaikyti darbo vietą, tobulinti profesinę kvalifikaciją (Teresevičienė ir kt., 2006; Alifanovienė, ir kt., 2008). Tad teigtina, kad mokymosi motyvai gali įvairuoti, tačiau suaugusiesiems svarbiausia neformalaus mokymosi priežastis yra profesinis tobulėjimas. R. Laužackas (2005) išvelgia, kad neformalus suaugusiųjų mokymasis priklauso tiek nuo individualių ir visuomeninių priežasčių, tiek nuo atsitiktinių motyvų, tiek nuo šalies ekonominės situacijos. Tačiau neformalaus suaugusiųjų mokymosi procese asmens poreikiai ir interesai turi pirmumą prieš kitus veiksnius, lemiančius mokymosi tikslus ir turinį. Todėl neformalaus suaugusiųjų mokymosi tikslai pirmiausia turi būti orientuoti į asmenybės tobulėjimą, asmeninį ir profesinį pasitenkinimą.

Kitas svarbus veiksnys, skatinantis dalyvauti neformaliame suaugusiųjų mokymosi procese, yra aplinka. Neformalus mokymasis visada vyksta tam tikroje **aplinkoje**, kuri lemia net iki 30 proc. mokymosi sėkmės. Aplinkos kokybė yra labai svarbi ir daro įtaką besimokančio suaugusiojo elgesiui (Pollard, 2006). Kita vertus, suaugusieji geriausiai išmoksta tada, kai sukuriama tinkama psichologinė, socialinė ir intelektinė mokymosi klimatas (Ruzgienė,

2004), kai mokosi drauge, remdamiesi bendra patirtimi, svarsto, kartu ieško tobulintinų veiklos sričių ir būdų, diskutuodami, drauge planuodami veiklą darbo vietoje, įgyja naujų žinių ir gebėjimų (Simonaitienė, Targamadžė, 2001). Remiantis A. Fokiene (2006), neformalų suaugusiųjų mokymąsi charakterizuojančius veiksnius galima suskirstyti į *vidinius* (susijusius su besimokančių asmeninėmis savybėmis ir veikla) ir *išorinius* (susijusius su mokymosi kontekstu). Vidiniams veiksniams priskirtini biologiniai, psichologiniai, dvasiniai, potencialiniai veiksniai bei vidinės nuostatos. Tuo tarpu išoriniams veiksniams priklauso socialinė aplinka, rinkos, žinių ekonomika, švietimo materialiniai veiksniai bei kitos asmenybės brandą formuojančios priemonės.

Apibendrinant galima teigti, kad neformalų suaugusiųjų mokymąsi charakterizuoja trys veiksnų grupės. Pirmąją – *individo veiksnų* – grupę sudaro besimokančiojo motyvacija, jo nuostatos į mokymąsi ir profesinį tobulėjimą. Vien tik individo neformalaus mokymosi veiksnų gali nepakankti, todėl, be *individualių charakteristikų* ir *mokymosi metodų* veiksnų grupės, tokį mokymąsi apibūdina trečiasis elementas – *neformalaus mokymosi aplinka*.

Suaugusiųjų neformalaus švietimo būklė globalizacijos ir nuolatinės kaitos kontekste. Šiuolaikiniam žmogui svarbu nuolat tobulėti tiek profesinė prasme, tiek kaip asmenybei. Jam neišvengiamai reikia gilinti ir prie nūdienos reikalavimų pritaikyti įgytas profesines žinias, o kartais būtina persikvalifikuoti, įvaldyti šiuolaikines informacines technologijas. Kartu jis turi ugdytis ir tam tikras žmogiškąsias galias bei gebėjimus gyventi šiuolaikinėje atviroje ir demokratiškoje visuomenėje. Taigi, vis aktualesnis tampa poreikis nuolat tobulinti jau turimas žinias ar įgyti naujų, lavinti kažkada formaliai įgytus įgūdžius bei kompetencijas – ištraukti į neformalų mokymąsi bei išsiugdyti gebėjimą mokytis visą gyvenimą, savarankiškai organizuoti savo mokymąsi, naudotis neformalaus švietimo ir naujų informacinių bei telekomunikacinių technologijų teikiamomis galimybėmis. Vadinasi, esminiai suaugusiųjų neformalaus švietimo tikslai šiuolaikinėmis globalizacijos ir nuolatinės kaitos sąlygomis turėtų padėti tenkinti darbo vietos įgūdžių poreikius ir prisitaikyti nuolatos kintančioje darbo rinkoje, sudarant sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius, siekti naujų gebėjimų, tobulinti kvalifikaciją. Tuo tikslu stiprinami ryšiai tarp suaugusiųjų formaliojo, neformaliojo švietimo bei savišvietos ir numatomos konkrečios priemonės tolesnei žinių ir kompetencijų vertinimo sistemos, kuri apimtų ir neformaliojo mokymosi patirties įteisinimą, plėtrai. Deja, neformalusis suaugusiųjų švietimas kol kas neturi lygaus statuso su formaliojo suaugusiųjų švietimu, – teigiama tyrimo ataskaito-

je „Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste“ (2004). Ši teiginį pastaraisiais metais pagrindžia daug faktų ir tendencijų: kai kurių gyventojų turima kvalifikacija neatitinka darbo rinkos reikalavimų arba stokojama formalios kvalifikacijos, lyginant su išsivysčiusiomis Europos Sąjungos valstybėmis, nepakankamai kryptingai išplėta profesinio rengimo sistema. Tik nedaug šalies suaugusiųjų dalyvauja neformaliojo mokymosi programose, nes dėl neformaliojo mokymo pripažinimo stokos sunku įsitvirtinti darbo rinkoje (Blažienė, 2008). Tikėtina, kad neformalaus švietimo paklausa išaugs, nes jis padeda tobulinti darbuotojų kompetencijas, įgyti naujų žinių ir įgūdžių darbo vietoje, taip pat tobulina asmenybę, skatina savigarbą ir galimybę jaustis visaverčiu visuomenės nariu. Nors ir negausiai, tačiau augantis neformalaus suaugusiųjų švietimo institucijų skaičius akivaizdžiai įrodo, kad noras mokytis, tobulėti, kelti ar keisti kvalifikaciją darosi vis aktualesnis ir svarbesnis Lietuvos žmonėms (Blažienė, 2008). Todėl būtina bendrąją ugdymą, profesinį mokymą, studijas, formalųjį, neformalųjį mokymąsi ir savišvietą jungti į vientisą švietimo sistemą ir taip realizuoti nuolatinio, tęstinio mokymosi visą gyvenimą idėją, patenkinant įvairius nuolat kintančius besimokančiųjų poreikius. Dar rengiama efektyvi finansinė suaugusiųjų neformalaus mokymosi plėtos programa, kuri užtikrintų neformalaus mokymosi prieinamumą laiko, vietos atžvilgiu ir pertvarkytų griežtus ir nelanksčius reikalavimus, kurie nustato mokymosi procesą neformaliąja švietimo forma, taip pat reglamentuoja jį kryptingai ugdyti pagrindinius besimokančiųjų gebėjimus. Be to, siekiama sukurti neformaliojo būdu įgytų žinių ir įgūdžių formalus pripažinimo sistemą, kad dirbantiesiems būtų užtikrintas karjeros siekis. Formalus kvalifikacijų, įgytų neformaliojo būdu, pripažinimas Lietuvoje laiduotų įgūdžių skaidrumą ir perkėlimą tarp šalių, kad kiekvienas pilietis galėtų suprantamai ir konvertuojamai pateikti savo kvalifikacijas ir gebėjimus kiekvienoje Europos Sąjungos šalyje (Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2004). Nors oficialaus neformalaus suaugusiųjų švietimo pripažinimo sistemos Lietuvoje dar nėra, bet tai yra vienas iš mokymosi visą gyvenimą strategijos tikslų, kuri užsibrėžta įgyvendinti Lietuvoje. Kadangi besimokančiojo suaugusiojo pasiekimai nepakankamai vertinami ir pripažįstami, tad mažėja jo motyvacija neformaliai siekti naujų kompetencijų.

Suaugusiųjų neformalaus švietimo prieinamumas. Dar viena iš didžiausių suaugusiųjų neformalaus švietimo praktinių problemų yra jo pasiūlos ir paklausos suderinamumas, atsakymas į klausimus,

ar suaugusieji randa mokymo rinkoje jiems prieinamų, tinkamų, asmeninius ir visuomeninius poreikius tenkinančių neformalaus mokymo paslaugų, ar jiems suteikiama reikalingų, pripažintų ir reikiamus gebėjimus lemiančių žinių. Neformalaus švietimo prieinamumo klausimas vis dažniau keliamas suaugusiųjų švietimo politikos lygmenyse: jo prieinamumo charakteristikos atspindi efektyvumą, kokybę bei asmeninių ir visuomeninių poreikių atitikimą (Laužackas ir kt., 2003). Taigi, prieinamumas – tai daugialypė visuma sąlygų, garantuojančių efektyvų neformalų mokymąsi ir asmeniškai bei visuomeniškai palankius jo rezultatus. Suaugusiųjų neformalaus mokymosi prieinamumas, kaip socialinis reiškinys, gali būti analizuojamas politiniu, socialiniu, ekonominiu, teisingumo ir kitais aspektais. Tačiau jis yra problemiškas, nevienareikšmiai suprantamas reiškinys, retokai tampa specialaus tyrinėjimo objektu. Tai lyg ir logiška – šios sąvokos vartojimas įgavo platesnį mastą tik pastaraisiais metais, dėl to neformalaus suaugusiųjų švietimo prieinamumo problemas būtina nagrinėti ir aiškintis. Studijoje „Neformaliai ir savaiminiu būdu įgytų kompetencijų vertintojo-eksperto (andragogo) kompetencijų aprašo modeliavimas“ (2007) išskiriami šie objektyvieji neformalaus suaugusiųjų švietimo prieinamumo aspektai: 1) teisinis aspektas, kurį apibūdina įvairūs neformalaus suaugusiųjų švietimo prieinamumą reglamentuojantys įstatymai ir teisės aktai; 2) geografinis regioninis aspektas, kurį nusako neformalaus švietimo prieinamumo kokybinių ir kiekybinių charakteristikų priklausomybė nuo suaugusiųjų ir mokymo institucijų geografinio išsidėstymo; 3) informacinis aspektas, kurį sudaro suaugusiajam prieinama informacija apie neformalų mokymąsi ir jo suteikiamas galimybes darbo rinkoje, taip pat orientacinė psichologinė parama; 4) finansinis aspektas, kurį nusako suaugusiųjų finansinės galimybės neformaliai mokytis ir valstybės, darbdavių bei socialinių partnerių teikiama finansinė parama; 5) mokymo turinio aktualumo aspektas, kurį apibrėžia neformalaus suaugusiųjų švietimo turinio atitikimas realioms veiklos pasaulio reikalavimams ir jo įtaka mokymosi rezultatams bei motyvacijai; 6) perimamumo aspektas, kurį nusako suaugusiųjų neformalaus švietimo teikiamos galimybės tolesniam asmeniniam ir profesiniam tobulėjimui siekti; 7) atskirties grupių aspektas, kurį apibūdina neformalaus švietimo galimybių prieinamumas socialinės atskirties grupėms ir jo įtaka socialinei integracijai. Taigi, vienas iš svarbių suaugusiųjų neformalaus švietimo prieinamumo aspektų – socialinio teisingumo užtikrinimas. Mokymasis neformaliojo būdu turėtų būti tolygiai prieinamas visoms visuomenės grupėms. Situaciją pablogina ir nelabai lanksti, menkai prieinama neformalaus suaugusiųjų švietimo sistema, ne visiškai atsižvel-

gianti į besimokančiojo poreikius. Dėl nepatenkinamos neformaliojo švietimo institucijų materialinės bazės neįmanoma užtikrinti suaugusiesiems palankių mokymosi sąlygų, darančių įtaką veiksmingam mokymosi procesui ir aukštiesiems rezultatams, sėkmingai socialinei integracijai ar prisitaikymui prie nuolat kintančios visuomenės poreikių. Taigi, su socialinio teisingumo užtikrinimu siejamas ir finansinis aspektas, lemiantis ribotą neformalaus suaugusiųjų švietimo prieinamumą.

Apibendrinant galima teigti, kad neformalus suaugusiųjų mokymasis suprantamas kaip patirties turinčių asmenų mokymasis, kaip patirties ir teorinių žinių suderinamumas, arba kaip mokymasis visą gyvenimą. Dėl riboto valstybinio finansavimo, nepakankamos teisinės bazės ir kt. neformalus suaugusiųjų švietimas šalyje nepakankamai išplėtotas. Tačiau neformalų suaugusiųjų švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose projektuojamas objektyvus mokymosi prieinamumas numato pozityvias permainas, apimančias neformalaus švietimo finansinę ir socialinę paramą suaugusiesiems, siekiantiems atnaujinti esamą kvalifikaciją ir tobulinti savo asmenybę.

Neformalaus suaugusiųjų švietimo poreikių ir ypatumų tyrimo rezultatai

Tyrimo apibūdinimas. Tyrimo uždavinys – moksliskai išnagrinėti mokytojų požiūrius į jų neformalaus švietimosi poreikius ir ypatumus. Respondentai – 202 mokytojai iš įvairių Lietuvos miestų ir rajonų, 2010 m. atestavę Klaipėdos universiteto Tęstinių studijų institute, dalyvavę kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, perkvalifikavimo bei tęstinėse studijose. 54,2 proc. respondentų – iš miesto mokyklų, o 45,8 proc. – iš rajono. Iš jų: 82 proc. moterų ir 18 proc. vyrų.

Anketa mokytojams sudaryta autorių, orientuojantis į išvengtą idėjas, jas modifikuojant, pritaikant problemai spręsti. Duomenys apie respondentus buvo analizuoti gyvenamosios vietos, amžiaus, lyties, pedagoginio darbo stažo, kategorijos, išsilavinimo aspektais.

Tyrimo rezultatai ir jų interpretacija. Apklausoje dalyvavo daugiausia miesto pedagogų, kurių amžius nuo 31–40 m. (33,9 proc.) ir 41–50 m. (36,8 proc.), rajono pedagogų – 32,1 proc. (20–30 m.) ir 29,2 proc. (41–50 m.). Daugelio miesto (43,4 proc.) ir rajono (39,3 proc.) mokytojų pedagoginio darbo stažas siekė 11–20 metų. 44,9 proc. miesto ir daugiau (63,5 proc.) rajono pedagogų yra įgiję vyr. mokytojo kvalifikacinę kategoriją. 40,6 proc. miesto pedagogų daugiau negu rajono (8,7 proc.) yra įgiję mokytojo-metodininko kategoriją. Visi miesto pedagogai (100 proc.) turi aukštąjį išsilavinimą, o rajono pedagogų – tik 79,8 proc. su aukštuoju išsilavinimu.

Apibendrinant galima teigti, kad moterys paprastai yra įgijusios aukštesnę kvalifikacinę kategoriją bei išsilavinimą, o mieste dirbantys mokytojai turi aukštesnę kvalifikacinę kategoriją ir išsilavinimą nei rajono pedagogai.

Žmonių teisė į mokymąsi ir jo vertinimą bei pripažinimą fiksuojama įstatymuose ir kituose dokumentuose. Europoje parengtas ne vienas svarbus mokymosi visą gyvenimą dokumentas. Lietuvoje suaugusiųjų mokymąsi reglamentuoja įvairūs įstatymai ir teisės aktai, todėl aktualu išsiaiškinti, ką apie tai žino tyrimo dalyviai. Išaiškėjo, jog daugelis jų visiškai (49,1 proc.) ar iš dalies išmano (36,3 proc.) LR įstatymus, reglamentuojančius suaugusiųjų teises į mokymąsi.

Nuolatinio mokymosi sąvoka pradėta vartoti UNESCO dokumentuose, pažymint, kad išsilavinimas nėra duodamas vieną kartą visam laikui, o yra nuolatinio mokymosi, trunkančio visą gyvenimą, rezultatas. Pabrėžiama, kad būtina skatinti individo nuolatinį mokymąsi, padrašinti jį, taikyti įvairius mokymosi būdus, skirti dėmesį įvairaus amžiaus nesimokančiajam, kuris norėtų praturtinti savo gyvenimą įvairiomis studijomis. Mokymosi visą gyvenimą sampratos kontekste, respondentų požiūriu, aktualizuojamas nuolat kintančių ir gausėjančių žinių suvokimas, jų taikymas darbe ir gyvenime (30,6 proc.), sistemingas kvalifikacijos tobulinimo kursų lankymas (24,5 proc.), asmenybės intelektualinis augimas ir tobulėjimas (24,4 proc.), nuolatinis domėjimasis profesine literatūra bei dalijimasis profesine patirtimi (20,5 proc.). Tyrimo duomenys rodo, kad mokymasis visą gyvenimą pedagogų suvokiamas plačiaja prasme – kaip asmenybės visapusiškas vystymasis ir tobulėjimas, siejamas ir su profesiniu tobulėjimu.

Mokymusi visą gyvenimą apeliuojama į formalų suaugusiųjų švietimo sistemų atvirumą ir lankstumą, atsižvelgiant į besimokančiojo reikmes ir siekius. Be to, šiandien mokymosi visą gyvenimą koncepcijoje vis labiau pabrėžiama neformalaus suaugusiųjų mokymosi svarba. Didžiosios dalies respondentų (67,8 proc.) nuomone, neformalusis suaugusiųjų švietimas – tai asmens interesus atliepiantis mokymasis, lavinimasis ar studijos, kurias baigusiam neišduodamas valstybės pripažįstamas diplomą ar pažymėjimas. Iš šių empirinių duomenų aiškėja, jog mokytojams priimtinausia apibrėžtis, pateikiama Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme (1998).

Tiek formalus, tiek neformalus suaugusiųjų švietimas turi panašumų ir skirtumų, tačiau jie vienaip ar kitaip yra tarpusavyje susiję. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad daugelis respondentų išvelgia formalus ir neformalus švietimo formų skirtumą: neformaliojo švietimo įgytas išsilavinimas nėra valsty-

bės pripažįstamas oficialiais dokumentais (56,9 proc.).

Tyrimas patvirtino, kad pagrindiniai stimulai mokytis neformaliojo būdu yra suaugusiųjų interesai, siejami su darbo rinkoje augančiais reikalavimais, siekiu susirasti geresnį arba papildomų darbų (39,9 proc.). Svarbią vietą motyvų struktūroje užima ir noras plėsti akiratį bei realizuoti save (29,8 proc.). Tačiau tyrimo metu išryškėjo dar vienas suaugusiųjų neformalų mokymąsi skatinantis motyvas – spartus informacinių technologijų skverbimasis į kasdienybę (22,3 proc.), nusakantis neformalaus mokymosi sritį – kompiuterines informacines technologijas ir kompiuterinio raštingumo tobulinimosi kursų, kurie užtikrintų efektyvaus darbo organizavimo galimybes, poreikį.

Respondentų požiūriu, neformalus švietimas – suaugusiesiems reikalingas (100 proc.) dalykas: padeda tobulinti profesines žinias, kompetencijas (36,4 proc.) bei asmenybę (30,1 proc.), siekti profesinės sėkmės ir užtikrinti karjeros galimybes (20,3 proc.) bei užpildyti pirminio profesinio mokymosi spragas (13,2 proc.). Taigi, ryškėja, kad vis dėlto neformalų suaugusiųjų mokymąsi labiausiai skatina noras tobulinti profesinę kvalifikaciją bei išlaikyti darbo vietą. Svarbi suaugusiųjų neformalaus mokymosi galimybių plėtros prielaida – paties individo siekis mokytis, tobulėti.

Viena pagrindinių problemų suaugusiesiems – mokslo ir darbo suderinamumas, todėl respondentų pasiteirauta, ar darbovietėje sudaromos palankios sąlygos neformaliai mokytis, tobulėti. Didžioji dalis mokytojų (57,1 proc.) atsakė teigiamai be išlygų. 26,2 proc. respondentų rinkosi atsakymą – iš dalies. Remiantis empiriniais duomenimis, atskleista, kad vyrauja teigiama vadovų nuostata neformaliojo mokymosi atžvilgiu bei jo svarbos pripažinimas (68,2 proc.).

Kaip parodė tyrimo rezultatai, pedagogai susiduria su tam tikrais neformalaus mokymosi sunkumais: informacijos trūkumu (19,2 proc.), motyvacijos stoka (30,5 proc.) bei finansinėmis problemomis (54,8 proc.). Taigi, pagrindinė problema – lėšų neformaliai mokymuisi stygius. Apibendrinant priežastis, trukdančias suaugusiesiems neformaliai mokytis, galima skirti dvi jų kategorijas: mokymosi motyvaciją (poreikį) ir finansines problemas. Drįstume teigti, kad labai griežtos ribos tarp jų nėra. Jei būtų sudarytos visos sąlygos dalyvauti neformaliojo mokymuose, dauguma mokytojų vis dėlto stengtųsi toliau plėsti bei gilinti profesines žinias (62,4 proc.), mažesnė dalis (28,2 proc.) norėtų mokytis su pagrindiniu darbu nesusijusių dalykų. Taigi, respondentai akcentavo asmenybės tobulinimo(si) ir kartu profesinės kvalifikacijos tobulinimo(si) svarbą neformalaus suaugusiųjų švietimo aspektu. Be to, pasitvirtino ten-

dencija: kuo aukštesnį išsilavinimą žmonės turi, tuo labiau reikia žinių, kompetencijų papildymo, todėl ryškus noras neformaliai mokytis. Vadinasi, išsilavinimas daro tiesioginę įtaką neformalaus mokymosi reikšmei suvokti.

Tarp mokymosi neformalioju būdu privalumų respondentai nurodė galimybę pasirinkti reikalingiausią mokymosi programą (42,9 proc.), galimybę mokytis darbo vietoje (26,8 proc.), galimybę mokymuose taikyti sukauptą patirtį (19,7 proc.). Tarp trūkumų įvardyta, jog toks mokymosi būdas reikalauja daug finansinių išteklių (47,6 proc.), nepatogus laikas (24,5 proc.), nėra reikalingų mokymo programų (23,1 proc.). Taigi, neformalusis suaugusiųjų švietimas turi daug tobulintinių aspektų, orientuojantis į suaugusiųjų reikmes ir siekius.

Išvados

1. Neformalusis suaugusiųjų švietimas yra toks pat reikšmingas kaip ir kitos mokymosi formos, tačiau ypatingas, nes savo trukme ilgesnis, išsiskiria įvairesnio pobūdžio tematika, labiau atitinka suaugusio besimokančiojo poreikius ir kt.
2. Didžioji dalis mokytojų mokymąsi visą gyvenimą suvokia plačiąja prasme – asmenybės visapusiška plėtra siejama ir su profesiniu tobulėjimu. Įžvelgiamas neformalaus ir formalaus suaugusiųjų švietimo formų skirtumas: neformalioju būdu įgytas išsilavinimas valstybės nepripažįstamas oficialiais dokumentais; neformaliai mokomasi dažniausiai dėl didėjančių reikalavimų darbo rinkoje, noro tobulėti, plėsti akiratį bei siekio įgyti daugiau žinių, kad būtų galimybė gauti papildomų darbų ir taip pagerinti ekonominę padėtį.
3. Neformalus mokymasis daugumai pedagogų reikalingas turimoms profesinėms žinioms, kompetencijoms bei asmenybei tobulinti; dažnai darbovietėse sudaromos tinkamos sąlygos neformaliai mokytis. Jei būtų ir toliau sudaromos palankios sąlygos neformaliai mokytis, dauguma mokytojų plėstų bei gilintų profesines žinias. Pagrindiniai trukdžiai plėtoti profesines ir asmenines kompetencijas: finansinės problemos bei motyvacijos stoka. Mokymosi neformalioju būdu privalumas, respondentų nuomone, – galimybė pasirinkti reikalingiausią mokymosi programą, o trūkumas – toks mokymosi būdas reikalauja daug finansinių išteklių, nepatogus laikas, nėra reikalingų mokymo programų.
4. Suaugusiųjų švietimo institucijoms rekomenduojama plėtoti neformalų mokymą, lanksčiau organizuoti mokymų laiką, taikyti finansines nuolaidas ir lengvatas; mokyklų vadovams skirti daugiau lėšų mokytojų kvalifikacijai tobulinti, sudarant galimybes dalyvauti neformalaus mo-

kymo programose; atlikti mokytojų mokymosi poreikių tyrimus, siekiant užtikrinti kryptingą ir tikslingą investiciją į jų tobulinimą, akcentuoti mokymosi indėlį į mokyklos augimą ir sėkmę; informuoti pedagogus apie mokymo programas, būdus ir galimybes; didinti jų motyvą mokytis neformalioju būdu.

Literatūra

1. Alifanovienė D., Šapelytė O., Gelžinienė E., 2008, Neformalusis suaugusiųjų mokymasis asmenybės ir profesinio tobulėjimo kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (18). P. 11–16.
2. Barkauskaitė M., ir kt., 2005, Savarankiškas mokinių darbas nuolatinio mokymosi procese. *Pedagogika*. Nr. 78.
3. Bjornavold J., 2000, *Making Learning Visible. Identification, Assessment and Recognition of Non-formal learning in Europe, CEDEFOP*.
4. Blažienė A., 2008, Europos Sąjungos direktyviniai dokumentai, nagrinėjantys neformalųjį tęstinį suaugusiųjų švietimą. *Santalka. Filologija. Edukologija*. T. 16. Nr. 4.
5. Fokienė A., 2006, *Neformalusis ir savaiminis mokymasis: samprata ir esmė*. <http://www.lssic.lt/alevel/pictures/Dokumentai/LSSIC_AF.doc>.
6. Gaižutis A., 2003, *Pedagogika – kultūros versmė. Lietuvos mokslas. Akademinė edukologija*. Vilnius: Mokslotyros institutas. P. 25–40.
7. Kavaliauskienė V., 2001, Pedagoginės savimonės ypatumai nuolatinio mokymosi kontekste. *Tiltai*. Nr. 2 (15). P. 85–91.
8. Knapper C. K., Cropley A. J., 2000, *Lifelong Learning in Higher Education*. London: Konan Page.
9. Laužackas R., 2005, *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: VDU.
10. Laužackas R., Tūtlys V., Kučingytė I., Rakutis R. *Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo modeliavimas: subjektyvieji ir objektyvieji veiksniai*. <http://www.vdu.lt/alearning2003/I%20Dalys/LT/lauzackas_lt_kalb.doc>.
11. *LR neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*. 1998 06 30. Nr. VIII-822.
12. *Mokymosi visą gyvenimą memorandumas*, 2001. Vilnius.
13. *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*, 2004. Vilnius: ŠMM. <http://www.smm.lt/veiklos_planai_ir_programos/docs/GALUTINE%20LLL%20strategija>.
14. *Neformaliai ir savaiminiu būdu įgytų kompetencijų vertintojo – eksperto (andragogo) kompetencijų aprašo modeliavimas*, 2007. <http://www.vdu.lt/esf/esf0160/files/vertintojo-eksperto_kom-aprasas_1.pdf>.
15. Pollard A., 2006, *Refleksyvusis mokymas. Veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
16. Ruzgienė L., 2004, *Suaugusiųjų mokytojo socialinės ir profesinės kompetencijos tobulinimas*. Kaunas.

17. Simonaitienė B., Targamadžė V., 2001, Mokytojų profesinė kompetencija: jos plėtotės darbo vietoje galimybių tyrimas. *Socialiniai mokslai*. Nr. 3 (29). P. 33–41.
18. *Suaugusiųjų testinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste*, 2004. Tyrimo ataskaita. Vilnius.
19. Šernas V., 2003, Tautos elito ugdymas universitetuose. *Lietuvos mokslas. Akademinei edukologija*. Vilnius: Mokslo tyros institutas. P. 8–24.
20. Teresevičienė M., Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V., 2006, *Andragogika*. Kaunas: VDU 1-kla.

NON-FORMAL ADULT EDUCATION: ANALYSIS OF CHARACTERISTICS AND NEEDS

Ana Jovarauskaitė, Gitana Tolutienė

Summary

The article analyses the characteristics of non-formal adult education in the lifelong learning paradigm. To this end, non-formal adult education state within the context of constant changes and globalization is discussed, the accessibility to non-formal adult education is analyzed, non-formal adult education policy and strategy are explored and theoretical assumptions of non-formal adult education are disclosed. The article also presents an informal adult education needs and characteristics investigation, which revealed that the majority of teachers who participated in the survey understand lifelong learning in the broad sense – as a full personal development and professional development. Adults are stimulated for non-formal education by the continuing growth of the labour market requirements, the desire to improve, broaden horizons and aspirations to gain more knowledge in order to have access to additional work and thus improve the economic status. Many teachers pointed out that the job creates conditions for informal learning, and if the management continues making the conditions for non-formal education easier, most teachers will put their efforts to improve professional knowledge and competencies. Among the advantages of non-formal learning many educators indicated the opportunity to choose the most necessary learning program, and among the weaknesses – that this type of learning requires a lot of financial resources, and that time is inconvenient. Recommendations: adult education must expand the range of non-formal education, to introduce more diverse training methods and techniques, be more flexible in organizing the training time, practice all possible financial discounts and incentives; school management must budget resources for teachers to improve skills, and organize a more flexible work schedule that allows to participate in non-formal training programs; to make the analysis of teachers' non-formal learning needs; to provide more information about non-formal learning methods and opportunities; to increase the motivation for non-formal studies.

Keywords: non-formal adult education, lifelong learning, teachers' attitude.

NEFORMALUS SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMAS: YPATUMŲ IR POREIKIŲ TYRIMAS

Ana Jovarauskaitė, Gitana Tolutienė

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjami neformalaus suaugusiųjų švietimo ypatumai mokymosi visą gyvenimą paradigmoje. Tuo tikslu aptarta neformalaus suaugusiųjų švietimo būklė globalizacijos ir nuolatinės kaitos kontekste, išanalizuotas neformalaus suaugusiųjų švietimo prieinamumas, išnagrinėta neformalaus suaugusiųjų švietimo politikos strategija bei atskleistos neformalaus suaugusiųjų švietimo teorinės prielaidos. Taip pat pristatomas atliktas neformalaus suaugusiųjų švietimo poreikių ir ypatumų tyrimas, kuris atskleidė, kad didžioji dalis apklaustas dalyvių mokymąsi visą gyvenimą supranta plačiąja prasme – kaip asmenybės visapusišką plėtrą ir profesinį tobulėjimą. Suaugusiųjų neformaliai mokytis skatina nuolat didėjantys reikalavimai darbo rinkoje, noras tobulėti, plėsti akiratį bei siekis įgyti daugiau žinių, kad būtų galimybė gauti papildomų darbų ir taip pagerinti ekonominę padėtį. Daugelis pedagogų nurodė, jog darbovietėje sudaromos sąlygos neformaliai mokymuisi. Jei vadovai ir toliau sudarytų tinkamas sąlygas neformaliai mokytis, dauguma mokytojų stengtųsi tobulinti profesines žinias ir kompetencijas. Tarp mokymosi neformaliojo būdu privalumų pedagogų nurodyta galimybė pasirinkti reikalingiausią mokymosi programą, o tarp trūkumų – toks mokymosi būdas reikalauja daug finansinių išteklių, nepatogus laikas. Todėl suaugusiųjų švietimo institucijoms rekomenduojama plėsti neformalaus mokymų spektrą, diegti įvairesnius kvalifikacijos tobulinimo būdus ir metodus, lanksčiau organizuoti mokymų laiką, taikyti visas įmanomas finansines nuolaidas ir lengvatas; mokyklų vadovams daugiau lėšų skirti pedagogų kvalifikacijai tobulinti, lanksčiau organizuoti darbo grafiką, sudarant galimybes dalyvauti neformalaus mokymo programose; atlikti mokytojų neformalaus mokymosi poreikių tyrimus; išsamiau informuoti apie neformaliojo mokymosi būdus ir galimybes; didinti motyvaciją mokytis neformaliojo būdu.

Prasminiai žodžiai: neformalus suaugusiųjų švietimas, nuolatinis mokymasis, pedagogų požiūris.

[teikta 2010-09-15]